Forum Politologiczne – Tom 9
INP UWM Olsztyn 2009

Bara Ndiaye

RUCHY SPOŁECZNO-POLITYCZNE WE FRANCUSKIEJ AFRYCE ZACHODNIEJ

SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS IN FRENCH WEST AFRICA

Celem niniejszego artykułu jest analiza działalności wybranych ruchów politycznych i społecznych Francuskiej Afryki Zachodniej (*Afrique Occidentale Française*, AOF), która obejmowała tereny o powierzchni 4 634 000 km^2, rozciągające się na przestrzeni 3 600 km od zachodu na wschód, od Dakaru do jeziora Czad, oraz – 2 500 km z południa na północ. Francuska Afryka Zachodnia koordynowała francuską obecność w Afryce Zachodniej aż do roku 1958.

Francuska Afryka Zachodnia

Terytoria administrowane w Afryce Zachodniej przez Francję powstały na mocy sześciu dekretów, przyjętych w okresie od 1895 do 1904 roku. Jednakże za najważniejszy, zdaniem Joseph-Rogera de Benoit, francuskiego historyka, specjalisty w zakresie Afryki Zachodniej, należy uznać ten z 18 października 1904 roku, który określany jest Kartą Francuskiej Afryki Zachodniej. Karta, wdrażana przez francuskiego gubernatora kolonialnego Ernesta

Roume'a, aż do końca II wojny światowej określała granice terytorium AOF[1].

Od 1904 roku gubernator generalny reprezentujący Francję miał pełną władzę na całym obszarze AOF. Każda z kolonii była administrowana przez gubernatora oraz sekretarza generalnego (oprócz Mauretanii) oraz dysponowała wspólnymi dla wszystkich terytoriów radą rządu i radą administracyjną, w której od 1925 roku urzędowali także wybrani członkowie afrykańscy. Sekretarz generalny kierował wydziałem finansów, prac publicznych, spraw politycznych, administracyjnych i społecznych, a także spraw gospodarczych, służby zdrowia, edukacji, kadr i in.

W 1944 roku istniało osiem kolonii:

1. Okręg Dakaru z przyległymi miejscowościami, wydzielony z kolonii Senegalu na mocy dekretu z dnia 27 listopada 1924 roku, obejmował Dakar z przedmieściem, wyspę Gorée oraz Rufisque (od 1937 roku). Było to terytorium federalne administrowane bezpośrednio przez gubernatora generalnego.

2. Kolonia Senegalu ze stolicą w Saint-Louis, administrowana przez gubernatora już od 1763 roku. W 1879 roku powstała Rada Generalna, która w 1920 roku przekształciła się w Radę Kolonialną. Na mocy jej decyzji z dnia 29 września 1916 roku mieszkańcom czterech „gmin" (Dakar, Gorée, Rufisque, Saint-Louis) przyznano obywatelstwo francuskie. Od 1871 roku Senegal korzystał z prawa wysyłania swojego reprezentanta do Francuskiego Zgromadzenia Narodowego. Pierwszym czarnoskórym posłem został Blaise Diagne (1914–1934)[2].

---

[1] J-R de Benoit, *L'Afrique Occidentale Française de la conférence de Brazzaville (1944) à l'indépendance (1960)*, Dakar 1982, s. 11 [Tłumaczenie własne, pozostałe cytaty w tekście podaję również w tłumaczeniu własnym].

[2] Blaise Diagne (1872–1934) – senegalski działacz polityczny, pierwszy czarnoskóry poseł w parlamencie francuskim (1914). Oddany ideologii asymilacyjnej mocarstwa kolonialnego był komisarzem oddziałów afrykańskich podczas pierwszej wojny światowej. Był dwa razy sekretarzem stanu ds. kolonii. Dla jednych był Francuzem o czarnej skórze, który bronił jedynie interesów Francji, dla innych odegrał ważną rolę w przebudzeniu świadomości politycznej Francuskiej Afryki Zachodniej.

3. Kolonia Sudanu, zwanego francuskim, w celu odróżnienia od Sudanu brytyjsko-egipskiego ze stolicą w Bamako, powstała w 1891 roku jako Sudan. Rozwiązana 17 października 1899 roku, ponownie utworzona 18 października 1904 roku pod nazwą Haut-Senegal-Niger (Górny Senegal-Niger). Nazwa Sudanu francuskiego została przywrócona 4 grudnia 1920 roku.

4. Kolonia Mauretanii – utworzona jako terytorium militarne ze stolicą w Saint-Louis, leżącym na terytorium Senegalu do 1919 roku. Jako terytorium cywilne funkcjonowało od 18 października 1904 roku. Utrzymała status kolonii do 1 stycznia 1921 roku na mocy dekretu z dnia 4 grudnia 1920 roku.

5. Kolonia Gwinei ze stolicą w Konakry, wydzielona z Senegalu 1 stycznia 1890 roku pod nazwą Rzek Południowych, uzyskała status terytorium autonomicznego 17 grudnia 1891 roku (jako Gwinea francuska). Pozostała kolonią do 10 marca 1893 roku.

6. Kolonia Wybrzeży Kości Słoniowej pozostawała kolonią autonomiczną pod tą samą nazwą do 10 marca 1893 roku. Zmieniała się stolica, najpierw tę rolę pełnił Grand-Bassam, następnie Bingerville, a od 1931 roku Abidżan.

7. Kolonia Dahomej, ze stolicą w Porto-Novo, do 10 marca 1893 roku pozostała kolonią pod nazwą Beninu, a od 1894 roku – Dahomej.

8. Kolonia Nigru, najpierw była terytorium militarnym. Terytorium cywilnym była od grudnia 1920 roku, kolonią – od 1931 roku. Pierwszą stolicą był Zinder, kolejną Niamej (od grudnia 1926 roku).

Jednocześnie należy uzupełnić, że Kolonia Górnej Wolty, utworzona w 1919 roku ze wschodnimi regionami Sudanu francuskiego, została rozwiązana w 1932 roku, a jej terytorium rozdzielone pomiędzy Wybrzeże Kości Słoniową, Sudan francuski i Niger.

Konferencja w Brazzaville w 1944 roku miała być dla Francji początkiem serii reform w koloniach w Afryce na południe od Sahary, a w szczególności w OAF, które miały na celu powstanie zarówno na arenie międzynarodowej, jak i na terenie własnego kolonialnego imperium nowych sił politycznych. Jednak zdaniem senegalskiego

historyka Ibrahima Thiouba, przezorność władz kolonialnych nie mogła już zatrzymać dynamiki ruchu nacjonalistycznego. Naturalnie w zależności od terytorium sytuacja była różna, ale ludzie i organizacje, prowadzący walkę emancypacyjną, w równym stopniu zetknęli się z brutalną odpowiedzią administracji, która dążyła do utrzymania statusu prokolonialnego[3].

Z kolei, historyk Nicolas Bancel uważa, że także społeczeństwo europejskie dzieli się na kolonat oraz administrację. Mieli zgodne interesy do 1946 roku odnoszące się do konieczności utrzymania hegemonii metropolii. Elity afrykańskie tworzy z jednej strony „pierwsze pokolenie" wykształcone w okresie międzywojennym, tworzące kadry afrykańskich administracji oraz liderów wszystkich afrykańskich partii okresu powojennego; z drugiej – „drugie pokolenie", które uzyskało wykształcenie po roku 1945 w afrykańskim systemie szkolnym oraz w uniwersytetach francuskich (także w Instytucie Studiów Wyższych w Dakarze). Elita, wywodząca się z nowej bardziej liberalnej polityki szkolnej i uniwersyteckiej, radykalizuje się politycznie w latach 50.[4]

Feliks Houphouët-Boigny oraz Afrykańskie Zgromadzenie Demokratyczne (RDA)

Feliks Houphouët-Boigny, absolwent Medycznej Szkoły Julesa Carde'a w Dakarze, był znany jako kantonalny szef i plantator w swoim rodzinnym mieście Yamoussoukro (Wybrzeże Kości Słoniowej). Oburzony złym traktowaniem afrykańskich rolników zakłada Związek Afrykańskich Rolników i podejmuje działania na rzecz uświadamiania i mobilizacji większości rdzennych plantatorów.

[3] I. Thioub, *Luttes nationalistes et politiques*, „La Lettre" Juin 2005, nr 12, http://www.mitterrand.org/spip.php ?rubrique 40, 9.06.05 [15.05.2008].

[4] N. Bancel, *La voie étroite: La sélection des dirigeants africains lors de la transition vers la décolonisation*, „Mouvements" 2002/2003, nr 21–22, s. 28–40.

Z działalności związkowej bierze się początek jego przyszłej walki politycznej. Konsekwentnie (przy aktywnym wsparciu związkowców) przygotowuje podstawy Demokratycznej Partii Wybrzeża Kości Słoniowej.

Wybrany do zgromadzenia konstytucyjnego w 1945 i 1946 roku, sprzeciwiał się kolonialnym nostalgiom partii francuskich IV Republiki. Houphouët żąda zakończenia epoki kolonializmu, a tym samym zakończenia etapu przewagi metropolii i nierówności, panujących na obszarach pozamorskich. Walczy także z pracą przymusową. Żąda dla każdego obszaru wolności wyboru. Jednak nie było w tym podłoża separatystycznego: rozwój obszarów zamorskich należy rozumieć tylko w ramach „większej Francji", Unii Francuskiej. Poseł Wybrzeża Kości Słoniowej z jednej strony obawiał się roli figuranta w Parlamencie Francuskim, z drugiej – miał ambicję stworzenia ruchu politycznego w Afryce Frankońskiej, odgrywającego ważną rolę w konfrontacji z metropolitalnymi parlamentarzystami.

Jego obawy podzielali inni posłowie afrykańscy. W rezultacie – 22 lipca 1946 roku z inicjatywy Gastona Monnerville'a[5] – utworzono „między-grupę". Houphouët-Boigny i Gabriel Arboussier (poseł Gabonu – Średnie Kongo), zredagowali Manifest Zgromadzenia Afrykańskiego. Deklarację podpisali posłowie: Lamine Guèye[6] (Senegal – Mauretania), Jean – Feliks Tchicaya (Gabon – Średnie Kongo), Sourou Migan Apithy (Dahomey – Togo), Fily Dabo Sissoko (Sudan – Niger), Yacine Diallo (Gwinea). Kongres założycielski zwołano 11–13 października 1946 roku w Bamako[7]. Najstarszy spo-

[5] Gaston Monnerville (1897–1991) – poseł z Gujany 1932–1946, francuski działacz polityczny.

[6] Lamine Guèye (1891–1968) – pierwszy czarnoskóry prawnik z francuskiej Afryki, przewodniczący rady miejskiej Saint-Louis (1925), założyciel Socjalistycznej Partii Senegalu (PSS, 1931), przewodniczący rady miejskiej Dakaru (1945–1961), pierwszy przewodniczący Narodowego Zgromadzenia Senegalu.

[7] C. Zorgbibe, *Blaise Diagne et Houphouët-Boigny de l'assimilation aux indépendances*, „Géopolitique Africaine" 2004, nr 14, s. 256–265.

śród posłów – Lamine Guèye (reprezentant Senegalu) – miał być przewodniczącym RDA. Manifest miał być przyjęty podczas spotkania w Bamako 18 października 1946 roku.

Najbardziej radykalne żądania w AOF były sformułowane podczas kongresu założycielskiego RDA[8]. Powstanie nowego ruchu było dziełem młodego posła z Wybrzeża Kości Słoniowej, Feliksa Houphouëta-Boigny'ego, zapraszającego wszystkich sympatyków do Bamako (stolica Mali) w kolejnym miesiącu w celu zatwierdzenia Manifestu. Decydując się na stworzenie RDA młodym posłem nie kierowały ambicje personalne, ale chęć podjęcia walki, mającej na celu zakończeniu nadużyć kolonialnych oraz przywrócenie godności Afrykańczykom. Aby to osiągnąć istniała konieczność zjednoczenia wszystkich krajów afrykańskich w jednym ruchu, pozwalającym wypracować im wspólny program emancypacyjny. Chodziło o zgromadzenie, a nie o partię. W każdym kraju powstała sekcja. Dając przykład F. Houphouët-Boigny założył na Wybrzeżu Kości Słoniowej Demokratyczną Partię Wybrzeża Kości Słoniowej – RDA (PDCI – RDA)[9], członkami której byli związkowcy Związku Rolników.

Jednak w metropolii nie wszystkie partie patrzyły na RDA życzliwie. Jak zauważa I. Thioub, polityczne partie metropolii były przeciwko żądaniom, zawartym w Manifeście RDA, i zaczęli traktować je jako związane z partią komunistyczną[10]. Zanim doszło do spotkania w Bamako, na niektórych liderów afrykańskich, zwłaszcza socjalistów, stosowano różnorodne formy nacisków w celu zerwania spotkania. W wyniku tych działań, wbrew oczekiwaniom większość z nich nie zdecydowała się na wyjazd do Bamako. Wśród nich Lamine Guèye, desygnowany na przewodniczącego. Jednak za naj-

[8] RDA (Rassemblement Démocratique Africain) – Afrykańskie Zgromadzenie Demokratyczne.

[9] PDCI-RDA (Parti Démocratique de Côte d'Ivoire-Rassemblement Démocratique Africain).

[10] I. Thioub, op. cit.

większą „zdradę" uznano nieobecność Dabo Sissoko[11], posła Sudanu, przyjaciela F. Houphouët-Boigny'ego.

Manifest został podpisany przez Sékou Touré[12] oraz parlamentarzystów komunistycznych. Przewodniczący komunistycznej grupy parlamentarnej w Zgromadzeniu Narodowym – Raymond Barbé – podkreśla: „nie ulega wątpliwości, że Kongres RDA w Bamako, swoją formę kongresu masowego, organizację oraz orientację jego postanowień, w dużym stopniu zawdzięcza komunistom, którzy brali w nim udział"[13]. Powyższe oświadczenie charakteryzuje sojusz RDA z Francuską Partią Komunistyczną (PCF)[14], trwający cztery lata.

Doudou Gučye, jeden z członków-założycieli RDA, w sposób następujący analizuje stosunki pomiędzy partią komunistyczną a ruchem RDA: „Po drugiej wojnie światowej Komunistyczne Grupy Szkoleniowe (GEC)[15] były utworzone i kierowane przez francuskich intelektualistów komunistycznych, albo komunizujących. Grupy Szkoleniowe organizowały w Dakarze, Konakry, Bamako oraz Abidżanie kursy marksizmu dla intelektualistów, związkowców oraz kadr afrykańskich. Sporo afrykańskich działaczy politycznych pobierało tutaj naukę i brało udział w Kongresie w Bamako"[16]. Jednak, jego zdaniem, RDA korzystała z pomocy niektórych działaczy GEC tylko w zakresie celów szkoleniowych swoich kadr. Temat ten wywołuje kontrowersje, natomiast D. Guèye uważa, że RDA już wcześniej odcięła się od dwuznacznych relacji z komunistami, ponieważ niezgodność pomiędzy dwoma formacjami była nie do pogodzenia

[11] Fily Dabo Sissoko (1900–1964) – malijski działacz polityczny i pisarz, aresztowany przez pierwszego prezydenta Mali w 1962 roku, zmarł w więzieniu.

[12] Ahmed Sékou Touré (1922–1984) – pierwszy prezydent Republiki Gwinei; jako jedyny wyraził sprzeciw generałowi Charles de Gaullowi podczas referendum w 1958 roku.

[13] R. Barbé, *Circulaire*, Paris 1948.

[14] Parti Communiste Français.

[15] Les groupes d'Études Communistes.

[16] Zob. D. Guèye, *Sur les sentiers du temple*, Ventabren 1975.

w fundamentalnych opcjach, ich podejściach. RDA powróciła do swoich wyjściowych idei, a mianowicie wyzwolenia Człowieka-Afrykańczyka, poprzez odmowę bycia anonimowym instrumentem w ideologicznej walce komunistów[17].

Byli także zwolennicy ścisłych relacji z PCF. Jednym z najbardziej gorących był Gabriel d'Arboussier[18], wiceprzewodniczący RDA, odpowiedzialny za organizację. Podczas spotkania Komitetu koordynacyjnego RDA 8 grudnia 1947 roku przedstawił sprawozdanie rocznej działalności. W planie teoretycznym chodziło m.in. o sprecyzowanie doktryny ruchu oraz uzasadnienie wybranych opcji; w planie praktycznym – organizację sekcji terenowych. W 1947 roku udał się w pięciomiesięczną podróż, podczas której tłumaczył miejscowym działaczom RDA zasadność celów ruchu, w tym m.in. niepodległość, konsolidację działań organizacji politycznych oraz zachęcenie szefów religijnych do bycia członkami ruchu[19]. Wpływ Senegalu na politykę Czarnej Afryki tradycyjnie odgrywał decydującą rolę. Dlatego też podróż rozpoczął od Dakaru – najważniejszego punktu oporu. Następnie udał się do Sudanu francuskiego, na Wybrzeże kości Słoniowej oraz do Gwinei.

Z kolei Raymond Barbé podkreśla rolę, jaką komuniści odegrali w utworzeniu RDA oraz jego sekcji: „Największym problemem było utworzenie na wszystkich terytoriach czarnej Afryki partii i ruchów masowych na podstawie unii różnych klas i sfer ludności miejscowej. Miejscowe kadry były bardzo młode, w związku z tym w rodzącym się ruchu mieli przewagę francuscy komuniści. Nie dysponując wystarczającą wiedzą o problemach afrykańskich, ich działalność była inspirowana zasadami i metodami krajów kapitalistycznych, zwłaszcza Francji"[20]. Stwarzało to niebezpieczną tendencję pozosta-

[17] Ibidem.

[18] Gabriel d'Arboussier (1908–1976), syn gubernatora kolonii i przedstawicielki grupy etnicznej Pular z Dzienne (Mali), współzałożyciel RDA.

[19] Por. J-R de Benoit, op. cit., s. 103.

[20] Ibidem.

wienia jeszcze bardzo słabej klasie robotniczej roli kierującej w ruchu politycznym; a w rezultacie nadanie ruchowi silnie klasowej orientacji, czyniąc go formą przedłużenia organizacji związkowych pracowników w dziedzinie polityki, o charakterze antyburżuazyjnym, a zwłaszcza antykierowniczym.

Największym źródłem trudności, które komuniści starali się rozwiązać w tym okresie, była tendencja do sekciarstwa. Na przykład komuniści z Wybrzeża Kości Słoniowej dążyli do stworzenia dużej partii demokratycznej, która kontrolowałaby życie polityczne kraju i byłaby przeciwwagą dla Związku plantatorów.

W Sudanie komuniści stanowili źródło pierwszej demokratycznej partii, powstającej początkowo w wąskim gronie, które trzeba było stopniowo rozszerzać. W Gwinei starali się wspierać powstanie partii terytorialnej, mającej przewagę nad regionalnymi grupami etnicznymi, których wąska orientacja była bezpośrednio inspirowana przez tradycyjne kadry. W Senegalu z kolei musieli walczyć ze skłonnościami asymilacyjnymi Afrykańczyków, żeby budować partię komunistyczną bezpośrednio natchnioną zasadami i metodami PCF.

Analizując rozwój afrykańskiego mieszczaństwa, Barbé sygnalizował niebezpieczeństwo, które określił jako „prawicowe dewiacje", które stwarza zagrożenie dla narodowego ruchu demokratycznego w Czarnej Afryce oraz ryzyko dewiacji ku wąskiemu nacjonalizmowi, a jednocześnie poświęcenia interesów klas najbiedniejszych i, w efekcie, najbardziej rewolucyjnych, w największym stopniu determinujących przyszłość ruchu anty-imperialistycznego, na rzecz interesów klas najmniej eksploatowanych, zdolnych do zawarcia kompromisu z imperializmem i pohamować ruch antykolonialny[21].

W Manifeście nie znalazły się na tyle radykalne zapisy, nie żądano niepodległości, ale przede wszystkim „równości praw politycznych i społecznych, wolnych demokratycznych wyborów, wolno-

[21] Ibidem.

ści indywidualnej oraz kulturowej, dobrowolnej unii z narodem Francji akceptowanej przez ludność afrykańską”[22].

W latach 1946–1956 żadna z afrykańskich formacji politycznych nie mówiła o zerwaniu z Francją. Nicolas Bancel uważa, że nawet RDA w okresie zbliżenia z partią komunistyczną (1946–1950) nie opowiadała się za separacją, lecz opozycją wobec „nadużyć kolonializmu”. W mowach F. Houphouët-Boigny’ego oraz liderów RDA, podobnie jak i w prasie z tego okresu nie znajdujemy wyrazu chęci woli zerwania. Do najważniejszych tematów należało: sprzeciwianie się samowoli administracyjnej, brak wystarczającej reprezentacji Afrykańczyków w instytucjach, eksploatacja siły roboczej[23].

Po latach sukcesu dla RDA nadeszły trudne chwile: dramatyczna konfrontacja pomiędzy administracją kolonialną a nową partią. W Paryżu parlamentarna grupa RDA z jedenastoma członkami była afiliowana z francuską partią komunistyczną. To dwuznaczne przyłączenie chrześcijanin Houphouët negował, potwierdzając ideologiczną autonomię jego partii. Podkreślał, że nie da się zastosować marksistowskiej analizy w Afryce. To przyłączenie wydawało się trudne zwłaszcza po roku 1947, kiedy podział Wschód – Zachód odbijał się we francuskim życiu politycznym i prowadził do wykluczenia partii komunistycznej z koalicji rządowych.

Na Wybrzeżu Kości Słoniowej autorytarny gubernator – Laurent Elisée Péchoux – bliski partii socjalistycznej, zastrasza ludzi, w celu osłabienia pozycji Houphouët-Boigny’ego w kraju. Jego zdaniem, RDA staje się coraz bardziej niebezpieczny dla porządku w kraju, ponieważ jego członkowie są coraz liczniejsi, a ruch poczuł tę moc i dąży do kontroli administracji kraju. Dlatego też stosował politykę represyjną. Między styczniem 1949 a czerwcem 1950 roku w wyniku tej polityki odnotowano 50 ofiar śmiertelnych i 3000 zatrzymanych. Determinacja kolonialnej władzy nie słabnie: 1 lute-

[22] *Le parcours de Felix Houphouet-Boigny*, http://www.dialprod.com/memoire/parcours.html [4.09.2008].

[23] N. Bancel, op. cit.

go 1950 roku Rada Ministrów w Paryżu decyduje o zakazie zgromadzeń RDA na wszystkich obszarach Czarnej Afryki[24].

Houphouët-Boigny podejmuje kroki mające na celu utrzymanie RDA. We wrześniu 1950 roku poseł z WKS spotka się nieoficjalnie z prezesem Rady Ministrów René Pleven. W wyniku negocjacji z ówczesnym ministrem ds. zamorskich, François Mitterrandem, RDA rozwiązuje alians z komunistami i zbliża się z Unią Demokratyczną oraz ruchem Socjalistycznego Oporu, małą formacją polityczną, kierowaną przez Plevena i Mitterranda.

Nowa strategia lepiej odpowiada zasadom konsensu przywódcy RDA, człowieka dialogu: „Uprawiamy politykę możliwości. RDA będzie trwać, rozwijać się oraz osiągnie cel, jaki podstawił przed sobą: emancypację Afryki"[25].

1 luty 1956 roku Houphouët-Boigny został ministrem delegowanym w gabinecie Guya Molleta. Uczestniczył w różnych rządach IV Republiki, której okres wieńczył gabinet de Gaulle'a.

Po ogłoszeniu 7 sierpnia 1960 roku niezależności Wybrzeża Kości Słoniowej, został premierem, a następnie prezydentem nowego państwa. W międzyczasie prowadził ostatnią walkę przeciwko Léopoldowi Sédarowi Senghorze, majacą na celu przejęcie organizacji partyjnych w Afryce frankofońskiej. Senghor podjął bezskuteczną próbę przeciwstawienia RDA „Convention africaine" (Umowa Afrykańska), utworzonej w kongresie Dakaru 11–13 stycznia 1957 roku. W istocie tylko sekcja senegalska, Demokratyczny Blok Senegalski, z jego 16 tys. członków, miała charakter organizacji masowej. Jednakże, dając zgodę na oddzielną deklarację niepodległości każdemu afrykańskiemu krajowi w przeciwieństwie do pozycji Senghora, Houphouët-Boigny sprowokował rozpad RDA. Afrykańskie Zgromadzenie Demokratyczne (RDA), powstałe w Bamako w 1946 roku, kończy

[24] C. Zorgbibe, op. cit.

[25] *Le parcours de Felix Houphoue-Bboigny*, http://www.dialprod.com/memoire/parcours.html [4.09.2008].

swoją historię podczas nowego kongresu w Bamako 25 września 1957 roku[26].

Powstanie Afrykańskiej Partii Niepodległości

Afrykańska Partia Niepodległości (*Parti Africain de l'Indépendance*, PAI) powstała na bazie ruchu studentów afrykańskich we Francji. PAI była transponowana bezpośrednio z metropolii do Senegalu wraz z powrotem Majmout Diopa[27]. Pierwszy manifest PAI ukazał się we wrześniu 1957 roku. Skupiał się prawie wyłącznie na problematyce senegalskiej. Ogólnym apelem było jedynie wezwanie w celu utworzenia Demokratycznej Republiki Afrykańskiej, łączącej wszystkie kraje Czarnej Afryki francuskiej. W manifeście pojawiły się zarzuty wobec rządu Senghora, który obiecywał nową erę obfitości, unikając przy tym zbędnej krytyki ewentualnych zwolenników. Manifest, nie będąc deklaracją o charakterze ideologicznym, stał się bazą platformy wyborczej. Wśród sygnatariuszy manifestu byli studenci i zwolennicy dysydenckiej sekcji senegalskiej RDA, która odmówiła wykonywania dyrektyw partii, wówczas, gdy partia popierała Senghora.

Teoretycznie PAI powinna być zintegrowanym ruchem politycznym obejmującym całą francuską Afrykę. Sekcje terytorialne i regionalne miały być powiązane z władzami centralnymi partii, zgodnie z zasadami centralizmu demokratycznego. Jednak aspekt interterytorialny ograniczał się jedynie do wymiany raportów pomiędzy studentami Francji, Europy Wschodniej i uniwersytetu w Dakarze.

Wprawdzie małe sekcje studenckie powstawały w dość szybkim tempie w Gwinei, na Wybrzeżu Kości Słoniowej, w Sudanie i w póź-

[26] Zob. A. Blanchet, *L'itinéraire des partis africains depuis Bamako,* Paris 1958.

[27] Majmout Diop (1922–2007) – senegalski działacz polityczny, żył na wygnaniu 16 lat zanim wrócił pod osłoną demokratycznego otwarcia, był kandydatem w wyborach prezydenckich w 1983 roku.

niej Mauretanii, jednak tylko w Senegalu PAI odegrała istotną rolę w Afryce. W tym kraju partia korzystała z prestiżu Majmout Diopa, jej sekretarza generalnego, którego wystąpienia były postrzegane przez intelektualistów jako wyraz współczesnych zasad leninizmu, zdolnych rozwiązywać problemy Afryki.

W Senegalu PAI opierała się na członkostwie dużej liczby licealistów i studentów, którzy masowo przystępowali do partii. Forum dla propagowania idei marksistowsko-leninowskiej były przede wszystkim dzienniki, „Lutte" i „Momsarev"[28].

Zasadnicze cele PAI zawierały się w zasadach bezpośredniej niezależności, jedności Afryki oraz socjalizmie naukowym. Jednak ze względu na rolę islamu w Senegalu, PAI zrezygnowała z ostatniego celu, pragnąc przyciągać ludność muzułmańską. Chwalono socjalistyczne podłoże islamu, unikano krytyki sprzedajności miejscowych marabutów przy jednoczesnym potępianiu klerykalnych wpływów prezydenta Senghora-katolika.

PAI nastawała na konieczność współdziałania z przyjaznymi krajami socjalistycznymi oraz ze światowym proletariatem i przeciwstawiała się zdecydowanie imperializmowi, kapitalizmowi oraz Stanom Zjednoczonym. Oprócz tego PAI zajmowała zdecydowaną pozycję przeciwko polityce Francji w Afryce Zachodniej i żądała natychmiastowej niepodległości. Zatem tego, czego żadna partia nie miała odwagi podjąć przed czerwcem 1958 roku. Koniec IV Republiki we Francji przynosi niekorzystne dla PAI zmiany, w wyniku których partia Senghora włącza hasła PAI, to znaczy niezależność i afrykańską jedność jako własne. Niepodległość Gwinei w październiku 1958 roku była prawdziwym wyzwaniem i pozbawiała PAI wielu przywódców, którzy w chwilach trudności kraju woleli przyjść z pomocą Sékou Touré. PAI nie wytypowała kandydatów w wyborach parlamentarnych w 1959 roku w Senegalu[29].

[28] „Lutte" („Walka"); „Momsarev" („Niezależność") [jęz. wolof].

[29] W. J. Foltz, *Le Parti Africain de l'independance: Les dilemnes d'un mouvement communiste en Afrique occidentale*, „Revue française d'études politiques africaines" 1969, nr 47, s. 8–35.

Historia ruchu związkowego

Pojawienie się tubylczej świadomości związkowej datuje się na rok 1885, wraz z powstaniem zawodowego ugrupowania cieśli. System płac pojawił się w Afryce Zachodniej wraz z systemem kolonialnym, rozpoczynającym intensywną eksploatację bogactw tego kontynentu, której celem było zapewnienie rozwoju Europy. Budowano drogi, koleje, czyli tę infrastrukturę, która ułatwiała dotarcie do zasobów naturalnych. Był to także okres prac przymusowych, ponieważ Afrykanie, którzy podobnie jak wcześniej nie zaakceptowali statusu niewolników, teraz niechętnie pracowali dla kolonizatora za wynagrodzenie. Na potrzeby ich implantacji kolonizatorzy kształcili urzędników afrykańskich, którzy pełnili funkcje pośrednie i drugorzędne.

Ważną rolę w pojawieniu się oraz afirmacji ruchu związkowego w Afryce Frankofońskiej na południe od Sahary odegrał Senegal. Dakar był tyglem, w którym zrodził się ruch związkowy, a stąd rozwijał się oraz rozprzestrzeniał w całej Czarnej Afryce. Rolę, jaką odegrał w tym procesie Senegal, określiły różnorodne czynniki, w tym m.in.:

1. Wieloletnie stosunki pomiędzy Senegalem a Europą.
2. Doświadczenie polityczne, związane z formowaniem kolonii i jej rolą w ramach Federacji AOF.
3. Rozwój handlu kolonialnego oraz pojawienie się pierwszych elementów nowoczesnego przemysłu, w tym źródeł proletariatu miejskiego.
4. Kształcenie kadry drugorzędnej w języku francuskim.
5. Późniejsze erygowanie niektórych miast, jak Gorée, Saint-Louis, Rufisque, Dakar, jako gmin, w której skupiała się władza, i zamieszkiwanych przez rdzennych mieszkańców, którzy posiadali także obywatelstwo francuskie.

Pierwsze strajki o charakterze związkowym miały miejsce podczas pierwszej wojny światowej (np. w 1918 roku strajk murarzy w Rufisque, w celu polepszenia ciężkich warunków życia).

Dojście do władzy we Francji Frontu Ludowego, z Leonem Blumem na czele w wyniku wyborów parlamentarnych w maju 1936 roku, nadaje nową dynamikę ruchowi związkowemu. Żądania dotyczą przede wszystkim zarobków oraz warunków pracy. We wrześniu 1938 roku związek robotników kolejowych Dakar-Niger rozpoczął strajk generalny. Administracja kolonialna krwawo stłumiła manifestacje, w wyniku czego było 7 zabitych i 125 rannych. W 1947 roku ponowny strajk kolejarzy trwał 5 miesięcy i 10 dni. To właśnie powyższe wydarzenia stały się inspiracją literacką słynnej powieści *Les bouts de bois de Dieu*" („Boże kawałki drewna") Ousmane'a Sembène'a[30].

Zgodnie z francuską konstytucją z 1946 roku, Afrykańczycy w koloniach mogli wybierać do trzech izb: Izba poseł, do Senatu i do Zgromadzenia Unii Francuskiej. Każda kolonia miała swoją reprezentację przy ogólnej radzie AOF z siedzibą w Dakarze. Każda miejscowa rada wysłała pięciu przedstawicieli do AOF.

Trzeba jednak zaznaczyć, że system elektoralny wciąż był oparty na dwóch listach wyborczych oraz dwóch kategoriach wyborców: jedna lista pod kątem obywateli francuskich, druga – obywateli kolonii. RDA ze swoimi lokalnymi sekcjami walczyła przeciwko nierównemu traktowaniu. Dopiero wprowadzona 23 czerwca 1956 roku *Ustawa Ramowa* (*La Loi-cadre*) zniosła system oparty na dwóch kolegiach wyborczych. Przyznawała prawo wyborcze wszystkim obywatelom Unii Francuskiej. Została wymuszona wydarzeniami, jakie miały miejsce w Algierii w 1954 roku i na Madagaskarze w roku 1947, gdzie wybuchły powstania, które później zostały krwawo

[30] Ousmane Sembène (1923–2007) – senegalski pisarz oraz utytułowany filmowiec. Był nagradzany na festiwalach w Cannes, Ouagadougou, San Francisco i Wenecji. Nazywano go ojcem afrykańskiego kina. W 1960 roku ukazała się jego najgłośniejsza powieść *Les Bouts de Bois de Dieu,* opowiadająca o życiu na linii kolejowej Dakar-Niger w czasach protestu w 1947 roku. Ousmane bohaterem utworu uczynił zbiorowość strajkujących. Z racji tematyki książkę porównuje się z powieścią Emila Zoli pt. *Germinal*. Źródło: http://www.afryka.org [14.06.2007].

stłumione. Innym wydarzeniem, które miało wpływ na wprowadzanie takich poprawek, była przegrana wojna w Indochinach oraz zaostrzona sytuacja w Maroku i Tunezji, która zmusiła Francję do przyznania tym krajom niepodległości w marcu 1956 roku. *Ustawa Ramowa* miała chronić terytoria zamorskie przed podobnym rozwojem sytuacji.

W 1958 generał de Gaulle doszedł do władzy i zorganizował referendum w sprawie konstytucji V Republiki Francuskiej i zaproponował nowe stosunki z koloniami w ramach Wspólnoty Francuskiej (*La Communauté*). We wrześniu 1958 roku zorganizowano referendum w sprawie Wspólnoty Francuskiej. Ustawa głosiła, iż wszyscy obywatele Wspólnoty mają równe prawa i obowiązki. Przeciwko takim zarządzeniom była tylko Gwinea Francuska, która od razu Wspólnota Francuska uzyskała niepodległość. Jednak po dwóch latach dla większości państw stowarzyszonych we Wspólnocie ważniejsze było uzyskanie niepodległości niż współpraca z Francją.

* * *

Od końca XIX do drugiej połowy XX wieku relacje pomiędzy Francją a Afryką Zachodnią przybierały różnorodne formy. Jednakże stosunki owe nigdy nie opierały się na równości pomiędzy dwoma podmiotami. Szczegółowa analiza procesu dekolonizacji wydaje się niezbędna w celu wytaczania drogi rozwoju i przyszłości kontynentu afrykańskiego. Wszak problemy nękające kontynent afrykański, takie jak podziały polityczne, brak równowagi społecznej, alienacja kulturalna części jego elit, ekonomiczna ekstrawersja, mają swoje źródła właśnie w okresie kolonialnym.

BIBLIOGRAFIA

Baba Kaké I., *Afrique contemporaine*, Vol. 7, Paris 1990.

Bancel N., *La voie étroite: La sélection des dirigeants africains lors de la transition vers la décolonisation*, „Mouvements" 2002/2003, nr 21–22.

Bancel N., Blanchard P., Boëtsch G., Deroo E., Lemaire S., *Zoos humains*, Paris 2002.
Barbé R., *Circulaire*, Paris 1948.
Benoit J-R de, *La balkanisation de L'Afrique Occidentale Française,* Dakar – Abidjan – Lome 1979.
Benoit J-R de, *L'Afrique Occidentale Française de la conférence de Brazzaville (1944) à l'indépendance (1960)*, Dakar 1982.
Blanchet A., *L'itinéraire des partis africains depuis Bamako,* Paris 1958.
Le parcours de Felix Houphouet boigny, http://www.dialprod.com/memoire/parcours.html [4.09.2008].
W. J. Foltz, *Le Parti Africain de l'independance: Les dilemnes d'un mouvement communiste en Afrique occidentale*, „Revue française d'études politiques africaines" 1969, nr 47.
Gučye D., *Sur les sentiers du temple*, Ventabren 1975.
Penne G., *Mémoires d'Afrique (1981–1998). Entretiens avec Claude Wauthier*, Paris 1999.
Thioub I., *Luttes nationalistes et politiques*, „La Lettre" Juin 2005, nr 12, http:///www.mitterrand.org/spip.php ?rubrique 40, 9.06.05 [15.05.2008].
Wauthier C., *Quatre présidents et l'Afrique, De Gaule, Pompidou, Giscard d'Estaing, Mitterrand*, Paris 1995.
Zorgbibe C., *Blaise Diagne et Houphouët-Boigny de l'assimilation aux indépendances*, „Géopolitique Africaine" 2004, nr 14.

SOCIO-POLITICAL MOVEMENTS IN FRENCH WEST AFRICA

SUMMARY

French West Africa (AOF) created by a decree of the 16th of June 1895, one year after the establishment of the Ministry for the Colonies, a federation of colonies, is an entity for coordinating French presence in West Africa. Administrative grouping under French rule until 1958 of the former French territories of West Africa.

According to the 1946 French Constitution, Africans in the colonies were allowed to elect parliamentary representatives in three

assemblies: the Chamber of Deputies, the Senate, and the Assembly of French Union. Also, each colony had representation at lower levels, for instance the general councils with headquarters at Dakar for the AOF, and the governor general as a high commissioner of the Republic. Each local council sent five representatives to the AOF. It is worth noting that for the elections, there were still two electoral lists and two categories of voters: one list for French citizens and another for the union citizens. Following the adoption of the new constitution, Africans became union citizens, rather than French subjects as they were before, but they were not yet unequivocally French citizens. The RDA, with its subsections at the level of each colony, was at first dedicated to the struggle for equality between France and the colonies, between the French citizens and the Africans who had not yet acquired that status.

In 1944 seven Ivorian owners of crop export (coffee and cocoa) created an agricultural union, Syndicat Agricole Africain to defend their rights. Félix Houphouet-Boigny was the first chairperson of Syndicat Agricole Africain, he also became the first chairperson of Parti Démocratique de Côte d'Ivoire and of the transnational Rassemblement Démocratique Africain in 1946. Among other high-profile political positions, he held many ministerial positions in the French government from 1956 to 1959. At independence in 1960, Houphouet--Boigny became its first president.